

AGONIJA JUGOSLAVIJE

ANDRIJA ČOLAK

■ Laguna ■

Copyright © 2017, Andrija Čolak
Copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Ako smo pali, bili smo padu skloni.
Branko Miljković

OVDE: Zahvalnica autoru fotografija

© Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

Uvodne napomene	9
Prolog: Kako je upaljen jugoslovenski fitilj	13
<i>Predigra</i>	15
<i>Pozornica</i>	80
<i>Lica</i>	83
1. Kosovo – dežurna tema	88
2. Kome smeta JNA?	105
3. Slovenija na tapetu.	119
4. Novi Sad – prvi put	136
5. Opsadno stanje.	155
6. Predsedništvo u totalnoj blokadi.	180
7. Sve bliže rascepu	199
8. Novi Sad – drugi put	210
9. Titograd – prvi put	222
10. Pokušaj suočavanja	244
11. Titograd – drugi put.	256

12. Borba za većinu	281
13. Kosovo, Kosovo, Kosovo....	307
14. Kako smeniti Šuvara.	317
15. Demokrate i čvrstorukaši	331
16. Krupna pitanja i sitne pakosti	338
17. Bez Šuvara i Miloševića	352
18. Prividno zatišje.	369
19. Lament nad Vlasijem	377
20. „Patologija jedne atmosfere“	385
21. Politika svršenog čina	402
22. U ćorsokaku	421
23. Kosovo, ko zna koji put	440
24. Razbijanje Jugoslavije	456
25. Pretkongresna prepucavanja	484
26. Samoubistvo SKJ.	501
27. Mesec dana jalovih pokušaja	522
<i>Imenski registar.</i>	539
<i>O autoru.</i>	543

Uvodne napomene

U periodu od oktobra 1985. do maja 1990. bio sam savetnik za medije u Predsedništvu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije. U svoj lični dnevnik zapisivao sam događaje kojima sam lično prisustvovao i u njima učestvovao. Ova knjiga je, dakle, hronika iz pera učesnika i svedoka, prenošena na papir iz dana u dan, onako kako su događaji tekli. To nisu ni stenografske beleške, ni zapisnici sa sednica, već dnevnički zapisi, mada su pojedini delovi dnevnika zapisivani stenografski precizno, posebno oni koji opisuju najdramatičnije događaje i trenutke.

Na beogradskom sajmu knjiga 1991. godine, na štandu izdavačke kuće *Dositej*, bilo je izloženo prvo izdanje ove knjige, tačnije prototip knjige koja je već bila spremna za štampu. Delovi knjige već su objavljivani u više jugoslovenskih listova, *Vremenu*, *Svetu*, *Dugi*, *Pobjedi*, *Delu*, *Zeriju*, pa je interesovanje sajamskih posetilaca bilo razumljivo i očekivano, tim pre što je tema bila još „vruća“ i intrigantna, a proces rastakanja i raspadanja Jugoslavije bio je u punom zamahu.

A onda se dogodilo nešto što je u prvom trenutku izgledalo kao misterija, da bi se kasnije ispostavilo da i u državi

koja se nepovratno raspada postoje sile koje i dalje deluju po uhodanom šablonu. Rad na knjizi je obustavljen, najpre bez objašnjenja, a kasnije sa nemuštim izgovorom da „nije pravo vreme“. Izdavač je u tome bio najmanje kriv. Godine koje su usledile samo su potvrdile da će na to „pravo vreme“ još dugo morati da se čeka, a meni je za „utehu“ ostao taj jedini primerak izložen na beogradskom sajmu knjiga. Ratovi i razaranja na prostorima bivše zajedničke države, koji su bili upravo posledica zbivanja opisanih u knjizi, doneli su konačan rasplet za koji smo svi platili visoku cenu.

U međuvremenu, 1993. godine, poznati beogradski nedeljnik nezavisne orijentacije naručuje feljton o zbivanjima kojima se knjiga bavi. Dogovorenih osamdeset „šljafni“ teksta posle nekog vremena vraćeni su mi sa već poznatim „nije pravo vreme“.

Danas, posle proteka toliko godina, pitanje „pravog vremena“ je deplasirano jer su opisani događaji sada već istorija. Stoga je za ovo izdanje, uz sažimanje prvobitnog osnovnog teksta, u okviru *Prologa* napisan i uvodni tekst pod naslovom *Predigra*, koji daje istorijsku retrospektivu događaja koji su prethodili raspadu Jugoslavije.

Sa distance koja se već može smatrati istorijskom, pošto više nema razloga da se išta krije, ovoj dopunjenoj verziji priključio sam i komentare koji predstavljaju lični stav, a koje sam u vreme rada na prvoj verziji ostavio u brojnim notesima svog dnevnika u želji da budem što manje subjektivan. Svaki dnevnik predstavlja vrstu ispovednog štiva, ali često i dragocenu istorijsku građu jer pomaže da se shvati širi kontekst zbivanja u opisanim vremenima. U slučaju raspada Jugoslavije, svaki pojedinac, svako od nas, ovako ili onako, preživljavao je traumatične trenutke rušenja jednog sistema u kome smo odrastali, sazrevali, školovali se, radili,

voleli, zabavljali se, patili i tugovali... Rečju, živeli život, kakav-takav.

U nastojanju da svojim utiscima i svedočenjima dam boju vremena, trudio sam se da ne pređem granicu dobrog ukusa i da sebe lično eksponiram samo onoliko koliko je to u interesu celine knjige.

Autor

U Beogradu, novembra 2016.

Prolog
KAKO JE UPALJEN
JUGOSLOVENSKI FITILJ

Predigra

Niko ko jednog dana pokuša da na miru analizira sve ono što je prostore nekadašnje Jugoslavije bacilo u vihor rata neće moći da zaobiđe dramatične događaje u tada još uvek postojećoj Jugoslaviji i njenom zvaničnom vođstvu krajem 1988. i početkom 1989. godine. To je period u kome je još uvek zvanično na vlasti Savez komunista, period za koji će se tek kasnije moći s pravom kazati da predstavlja početak jugoslovenskog „hladnog rata“, koji je samo dve godine kasnije prerastao u pravu ratnu dramu sa tragičnim posledicama.

Dramatična zbivanja smenjivala su se takvom brzinom da su događaji brzo padali u zaborav. Rat je bio brži i nije ostavljao ni vremena ni snage za produbljenije analize. A onda su došla vremena tranzicije u kojoj su države bivše Jugoslavije suočene sa novim izazovima koji nisu dopuštali osvrtnje unazad. Sigurno je da će jednog dana analitičari dobiti priliku da se vrte događajima koji su prethodili raspadu Jugoslavije i sasvim je moguće da će tada biti suočeni sa iznenađujućim otkrićima i nepoznatim detaljima, kojima nisu imali ni vremena ni prilike da se ozbiljnije pozabave.

Sasvim je moguće da će tada mnogi biti iznenađeni sa kakvom se lakoćom i logičnim sledom slažu kockice jednog tragičnog mozaika. A ovde su samo neke od tih kockica iz dramatičnih meseci 1988. i 1989. godine, od koji su mnoge i do danas ostale nepoznate javnosti.

Krajem 1988. godine za ogromnu većinu građana Srbije sve je bilo jasno: na delu je bila „zavera protiv Srba i Srbije“ koju predvode „neprincipijelna koalicija“ iz zapadnih republika i njeni pomagači iz rukovodstava drugih republika, posebno iz pokrajina koje „uživaju previše autonomije“. Godinu dana posle ustoličenja za neprikosnovenog vođu Srbije, Slobodan Milošević* je odlučio da „srpsko pitanje“ po svaku cenu reši, kako je sam umeo da kaže, „institucionalno ili vaninstitucionalno“. Na velikim uličnim mitinzima, na kojima je trebalo da bude izražena „narodna volja“, smenjena su rukovodstva Vojvodine i Crne Gore, posle čega je trebalo da se pređe i na „sređivanje stanja“ u ostalim delovima Jugoslavije. Miloševićeva zvezda je tih meseci bila u takvom usponu da u Srbiji praktično nije imao oponenta. Svi su listom bili uz njega – i narod, i akademici, i književnici, i radnici i seljaci, i đaci i studenti.

Tu idiličnu sliku srpske sloge i ljubavi prema vodi kvarili su drugi u Jugoslaviji, koji su u Miloševiću videli opasnost ne samo za demokratske reforme već i za opstanak i dalju sudbinu Jugoslavije. Najveći izazovi za Miloševića već na početku 1988. dolazili su iz Slovenije, koja sve glasnije zahteva radikalne političke i ekonomske reforme i prilagođavanje

* Slobodan Milošević (1941–2006) – srpski političar, visoki funkcioner Saveza komunista, osnivač i predsednik Socijalističke partije Srbije, predsednik Srbije od 1989. do 1997. i SR Jugoslavije od 1997. do 2000; suđeno mu je u Hagu za genocid i ratne zločine u ratovima na prostoru Jugoslavije, umro je pre završetka suđenja.

jugoslovenskog federalizma novom vremenu, pri čemu je, osim srpskog nacionalizma, kao najveća kočnica tih reformi označavana Jugoslovenska narodna armija. Žestoki obračun, koji je u početku bio prikriven i tinjao ispod površine, sada je svom snagom izbio na videlo. Partijski plenumi prenošeni preko televizije trebalo je da pokažu narodu ko se i sa koliko žara bori za istinu, pravdu i prave reforme. Ali narod nije jedan, naroda je mnogo i svaki od njih stvara svoju sliku o tome ko je u pravu u bespoštednom ratu koji između sebe vode partijske vrhuške već razjedinjene Jugoslavije.

Tih dana će londonski *Tajms* primetiti da su Jugosloveni „do sada odoleli iskušenju da odgovore [na radničke nemire i hronični nacionalizam] razbijanjem pažljivo izbalansirane federativne strukture koju im je ostavio Tito“. Ali *Tajms* istovremeno upozorava:

„Jedna od neprihvatljivih istina za današnju Jugoslaviju jeste da popuštanje napetosti između Istoka i Zapada umanjuje strateški značaj jedine nesvrstane zemlje u srcu Evrope“, jer „buduće rušenje Titove balkanske kuće od karata više ne nosi pretnju pogubnih posledica za ostali deo Evrope.“

Ovo zlokobno predviđanje propraćeno je na kraju još zlokobnijim pitanjima: „Ko će jamčiti za svadljiva jugoslovenska plemena kada jednom ruske trupe i tenkovi napuste istočnu Evropu? Ko će onda subvencionirati neodgovornost jugoslovenskih plemenskih poglavica? Oni će možda morati uskoro da se brinu za sebe.“

Uvodničar londonskog lista je ovo napisao prvih dana januara 1989, a ohrabrujuće je tada moglo da deluje pisanje američkog lista *Biznis vik*, sredinom 1989, da „ekonomska reforma u Jugoslaviji krči sebi put stvarajući sopstvenu političku dinamiku“ i da bi „Jugoslavija mogla biti prva komunistička zemlja koja će sprovesti tako široke reforme“.

Očigledno je da su vlada Ante Markovića* i njeni početni uspešni koraci na ekonomskom planu imali pozitivan odjek u svetskoj javnosti. Ali ni američki list ne propušta da upozori: „Kako komunizam postaje sve labaviji, veća je verovatnoća da bi suzdržavana nacionalistička osećanja mogla da eksplodiraju u politički haos.“

Za nacionalističku eksploziju i politički haos u Jugoslaviji prvih dana 1989. izgleda da je u Srbiji malo ko brinuo. Svi su, manje-više, bili zaokupljeni položajem Srba i Srbije i „zaverom“ protiv njih. Prvih dana januara u čuvenom sedištu srpskih književnika u Francuskoj ulici broj 7, u Beogradu, organizuje se rasprava na temu srbofobije. Lament nad „zlom sudbinom“ Srba i urotom protiv Srbije nastaviće se od tada sve do današnjih dana.

Ali u januaru 1989, dakle godinu i po dana posle Miloševićevog „krunisanja“ na čuvenoj Osmoj sednici CK SK Srbije, javiće se prvi glas upozorenja neprikosnovenom vođi. Filozof Ljubomir Tadić** podići će tada svoj glas protiv „kadrovske kombinatorike“, ukazujući na loše Miloševićevo okruženje ljudima „koji pripadaju intelektualnom lumpenproletarijatu“. Kao zaklete neprijatelje slobode i demokratije, kao „kreature koje su se u prošlosti isticale proganjanjem svake slobodne misli“, kao „pogrešne ljude“ Tadić je tada označio samo marginalne političke ličnosti, ali ostaće zabeleženo da je to prva javna prozivka zvanične srpske politike pod vođstvom Slobodana Miloševića, pa prema tome i prva kritika upućena vođi od strane intelektualnih krugova u Srbiji koji su ga do tada bezrezervno podržavali.

* Ante Marković (1924–2011) – političar iz Hrvatske, poslednji premijer SFR Jugoslavije, od 16. marta 1989. do decembra 1991.

** Ljubomir Tadić (1925–2013) – filozof, član Srpske akademije nauka i umetnosti.

Da li je Milošević tada razmislio o ovom upozorenju iz Francuske 7 može se samo nagađati, ali bi se možda moglo zaključiti da je Tadićevo upozorenje bila klica koja je tri godine kasnije srpsku inteligenciju u dobroj meri distancirala od politike srpskih vlasti i prebacila je na stranu opozicije. Ovde svakako treba dodati i činjenicu da početkom 1989. godine, ne samo u Srbiji već i u ostalim delovima tadašnje Jugoslavije, opozicija još nije kročila na političku scenu. Način na koji je ona na tu scenu kasnije stupila ne ostavlja prostora sumnji da je već i tada, na startu 1989. godine, bila pripremljena i organizovana. Ali, bez svake sumnje, opozicija se tada nije primećivala, što je i razumljivo ako se ima u vidu da je na čitavom prostoru Jugoslavije Savez komunista još uvek zvanično bio na vlasti i da su političke borbe vođene isključivo između razjedinjenih pripadnika komunističke stranke.

Budućim opozicionim strankama u tom trenutku nije ostalo ništa drugo nego da se u ilegali pripremaju za nastupajuće dane i mesece. Neki, međutim, nisu imali potrebe da se skrivaju, ali su ih predstavnici zvaničnih vlasti ignorisali i, reklo bi se, čak neozbiljno shvatali. Kao ilustracija neka posluži sledeća epizoda. Godinu dana pre nego što će trijumfovati na prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj, Franjo Tuđman* se jednog dana iznenada i bez najave pojavio u redakciji *Vjesnika*. Obilazio je redakcijske sobe, časkao sa novinarima, časteći ih usput viskijem koji je doneo sa sobom, i raspitivao se da li može da bude primljen kod glavnog urednika. Glavni urednik se izvukao tako što je

* Franjo Tuđman (1922–1999) – hrvatski političar, predsednik Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) i prvi predsednik Republike Hrvatske posle raspada Jugoslavije.

hitno odjurio na „sastanak“ van zgrade, prepustivši svom zameniku da razgovara sa Tuđmanom.

Budući šef hrvatske države govorio je tako da sagovornik nije uspevaio da dođe do reči, a govor se svodio na osnovni zahtev: Hrvatska demokratska zajednica i njen šef traže prostor u *Vjesniku*, da se o njima i njihovim aktivnostima javnost redovno informiše. Kada je zamenik pokušao da objasni kako je *Vjesnik* glasilo Socijalističkog saveza i da je Tuđmanov zahtev neumesan, Tuđman se nije ustezao i da pripreti. Rekao je: „Hrvatski narod vam to neće zaboraviti. Vi ste odgovorni pred narodom!“ Zamenik je pokušao da se izvuče objašnjenjem da je *Vjesnik* finansiran od strane Socijalističkog saveza, ali se Tuđman nije dao pokolebati: „I mi ćemo dati novac! Hajde, recite koliko košta jedna stranica u *Vjesniku*, mi ćemo platiti!“ Na pitanje odakle im novac, Tuđman je bez ustezanja odgovorio: „Od naše prognane braće diljem svijeta.“

Braću su „diljem svijeta“ imali i drugi, pa su se tako Vojislav Šešelj* i Vuk Drašković** otisnuli u dijasporu, odakle su se vraćali ili sa vojvodskim titulama, ili sa prestolonaslednicima nepostojećeg srpskog prestola, a ponekad i sa nešto zelenih novčanica u svojim torbama. Ali u medije još nisu imali pristup, pa im je jedino ostalo da se obračunavaju sa režimskom štampom na skupovima svojih istomišljenika ili strukovnih udruženja. Ostaće zabeleženo da je Ljubomir Tadić na spomenutoj tribini u Francuskoj 7, osim upozorenja na Miloševićovo okruženje, oštro kritikovao vodeći list

* Vojislav Šešelj (1954) – srpski političar, predsednik Srpske radikalne stranke, suđilo mu se u Hagu za ratne zločine i genocid u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije. Oslobođen optužbi.

** Vuk Drašković (1946) – srpski književnik i političar, predsednik stranke Srpski pokret obnove (SPO).

u Srbiji *Politiku* i njenu rubriku *Odjeci i reagovanja*, za koju je rekao da je „postala jedna vrsta otvorenog poštanskog sandučeta u koji se svrstavaju svakojaki pogledi, prizemne ambicije koje najčešće odgovaraju najprizemnijim interesima najprizemnije dnevne politike“. Ne treba podsećati da je odmah posle ovakve kvalifikacije i Ljubomir Tadić osvanuo u rubrici *Odjeci i reagovanja* kao predmet žestokih napada.

Tako se na startu 1989. godine, istina dosta stidljivo, javlja opozicija srpskom rukovodstvu u samoj Srbiji, što će za Miloševića tek kasnije postati veliki izazov i kulminirati 9. marta 1991. velikim uličnim demonstracijama, koje je Milošević ugušio uz pomoć tenkova još uvek postojeće jugoslovenske armije. Ali najžešća opozicija Miloševiću početkom 1989. godine bila je izvan Srbije, kao i u Predsedništvu CK SKJ, koje je svakog utorka, a tih meseci i češće, na zatvorenim sednicama za javnost bezuspešno pokušavalo da razmrsi jugoslovenski čvor. Hrvati i Slovenci, nasmrt preplašeni Miloševićevim „vaninstitucionalnim“ skidanjem rukovodstava u Vojvodini i Crnoj Gori, na sednicama Predsedništva CK SKJ više ne kriju svoju odbojnost prema takvoj politici srpskog rukovodstva. Tih dana će nemački *Velt* napisati: „Dok se svrgavanje celokupnog partijskog i republičkog rukovodstva u Crnoj Gori i, naravno, Srbiji slavi kao pobjeda naroda nad birokratijom, u Sloveniji i naročito u Hrvatskoj primetna je zabrinutost i gotovo zaplašenost zbog pobjede ulice.“

U svetskoj javnosti kolaju razni scenariji o sudbini Jugoslavije. Već spomenuti *Velt* navodi mogućnost da Srbija pripoji „južne republike“, ali kao još verovatniju varijantu razmatra odvajanje Srbije, Crne Gore i dve pokrajine i prepuštanje Slovenije i Hrvatske „njihovoj sudbini“. Zanimljivo je da nemački list u južne republike ubraja i Bosnu i

Hercegovinu. Tih dana će i Miloševićev istomišljenik Crnogorac Batrić Jovanović*, sa pozicije predsednika srpskog parlamenta, izjaviti da „Srbija ima vlastitu obalu dok je Crne Gore“, pa strani analitičari iz toga zaključuju da je spomenuti scenarij sasvim moguć.

U vreme dok su iz Srbije tek stizali blagi nagoveštaji mogućeg neslaganja sa Miloševićevom politikom, iz ostalih delova Jugoslavije, posebno iz Slovenije i Hrvatske, otpor politici srpskog rukovodstva bivao je sve žešći. Najveći Miloševićevi oponenti u Predsedništvu CK SKJ bili su tih meseci Milan Kučan** i Stipe Šušvar***. Miloševića, Kučana i Šušvara odlikuje jedna zajednička karakteristika – sva trojica su, naravno svaki na svoj način, sposobni i izuzetno lukavi političari. I tu njihove sličnosti prestaju.

Vreme će pokazati da je svoju lukavost najbolje iskoristio Kučan. On je, kao niko u tadašnjem partijskom saveznom predsedništvu, bio u stanju da neprekidno govori po dva sata i tako otupi pažnju i oštricu druge strane. Milošević je u tome bio sušta suprotnost: njegovi govori su kratki i jezgroviti, lišeni bilo kakve analize i do kraja usmereni na postizanje neposrednog cilja. Reklo bi se otvorena knjiga, ali nije baš uvek bivalo tako jer je često umeo da iznenadi neočekivanim zaokretom i promenom stava, što predstavlja njegovu taktiku za zbunjivanje protivnika. Najkomplikovaniji je Šušvar, čija je čud nepredvidljiva, a raspoloženja su mu se u kratkom vremenu smenjivala od euforičnog do depresivnog.

* Batrić Jovanović (1924–2011) – srpski političar iz Crne Gore, Miloševićev sledbenik i predsednik srpskog parlamenta.

** Milan Kučan (1941) – lider Saveza komunista Slovenije, posle raspada SFRJ prvi predsednik Slovenije.

*** Stipe Šušvar (1936–2004) – hrvatski političar, predsednik Predsedništva CK SKJ, posle raspada Jugoslavije osnovao Socijalističku radničku partiju Hrvatske.

Sva trojica su se verbalno zalagali za reforme, ali dok je Kučan pod reformama podrazumevao približavanje evropskoj demokratiji, Milošević se zalagao za reformu labave federacije u čvršću asocijaciju, a Šušvar je sve karte bacio na reformu Saveza komunista u modernu partiju koja može razrešiti zamršeni jugoslovenski čvor.

Ali to je ipak samo površina ispod koje su izbijale nepomirljive razlike u gledanju na budućnost Jugoslavije i mogućnost daljeg zajedničkog života naroda u njoj. U javnosti se i tada, a pogotovo kasnije, verovalo da su Kučan i Šušvar, kao deo „neprincipijelne koalicije“, zajednički suprotstavljeni Miloševiću. Gotovo je zaboravljeno da su Šušvar i Milošević, u razdoblju do Šušvarovog izbora za predsednika Predsedništva, „udruženim snagama“ bespoštedno udarali po slovenačkom separatizmu, da je Kučan na mnogim sednicama Predsedništva ostajao potpuno usamljen pred naletom kritika koje su dolazile od Miloševića i Šušvara.

Sve to, naravno, ne znači da je Šušvar jedno vreme igrao na srpsku kartu. Pažljivijem analitičaru ni tada nije moglo da promakne da je Šušvarova kritika Slovenaca bila inspirisana stavovima iz armije i iz boračkih krugova, dok je Milošević u tom pogledu bio, dakako, čvrsto na stavovima aktuelne srpske politike koja je oslonac u armiji i među borcima koristila samo onda kada joj je to trebalo. No, bilo kako bilo, Milošević i Šušvar su jedno vreme bili saveznici, pa je tako i Šušvarov izbor za predsednika Predsedništva CK SKJ bio direktan rezultat tog savezništva. Kada je krajem juna 1988. godine na red došla redovna godišnja smena predsednika Predsedništva CK SKJ, budući predsednik je, po tada ustaljenom redu, trebalo da bude kandidovan iz Hrvatske. Iznenađenje je, međutim, predstavljala neodlučnost Hrvatske da odmah predloži svog kandidata, pa je umesto jednog

Predsedništvo pred sobom imalo dvojicu kandidata – Stipu Šuvara i Ivicu Račana*. Na tajnom glasanju je prošao Šuvar, zahvaljujući u prvom redu podršci iz Srbije. Tada su Slovenci, dakle i Kučan, glasali protiv Šuvara.

Neće proći mnogo vremena kada će i Milošević i Kučan biti u prilici da u neformalnim razgovorima, u užem društvu objasne svoje glasanje. U decembru iste godine, posle jedne sednice Predsedništva na kojoj su Milošević i Šuvar imali oštar duel, a ti dueli su počeli ubrzo posle Šuvarovog izbora za predsednika, upriličena je improvizovana drugarska sedeljka šestorice učesnika sednice, dvojice članova Predsedništva, trojice izvršnih sekretara i jednog savetnika Predsedništva. U ulozi domaćina je bio Slobodan Milošević, a ostala petorica koje je Milošević pozvao na piće, kakvog li slučaja, važila su za Šuvarove ljude. Za nešto više od jednog sata popijene su dve flaše viskija, a Milošević je opušteno atmosferu iskoristio da kaže i sledeće: „Ja stvarno ne znam šta ovaj Šuvar hoće. Svi ste videli da sam ja prema njemu vrlo korektan, ne želim da ulazim u duel sa njim i čak ga čuvam od napada. Ali njegovo ponašanje nije mi jasno. Svi vi znate da on nikada i ne bi bio izabran za predsednika da nije bilo mene.“ Možda je Milošević očekivao bar blagu podršku za ovo što je rekao, ali pošto je nastalo neprijatno ćutanje, odmahnuo je rukom i promrmljao: „Neka, izdržaćemo do kraja njegovog mandata.“

Ipak, do kraja Šuvarovog mandata Milošević nije izdržao. Nedugo posle ove sedeljke i citiranih reči u Srbiji je krenula prava hajka na Šuvara sa zahtevima za njegovo smenjivanje.

* Ivica Račan (1944–2007) – hrvatski političar, visoki funkcioner Saveza komunista, član Predsedništva CK SKJ, posle raspada Jugoslavije osnovao Socijaldemokratsku partiju Hrvatske i posle pobeđe na izborima bio premijer Hrvatske od januara 2000. do decembra 2003. godine.

Čitav period od januara do maja 1989. godine bio je, zapravo, u znaku gotovo svakodnevnih zahteva da se Šuvar smeni.

Kučan će svoje glasanje protiv Šuvara objasniti takođe u užem krugu i u vreme kada su njih dvojica već postali saveznici protiv Miloševića. Ali da ni savezništvo sa Šuvarom nije uvek bilo po Kučanovom ukusu pokazuje upravo i to objašnjenje. Kučan je tada rekao: „Šuvar nije za predsednika. Svoje glav je i nikoga ne sluša. Zato i nisam glasao za njega.“

Odnosi između Miloševića i Šuvara počeli su da se hlade ubrzo posle Šuvarovog izbora za predsednika, što su neki tumačili Šuvarovom prevrtljivošću. Šuvaru se, međutim, u to vreme nije moglo poreći da je bio nepopravljivi Jugosloven i antinacionalista. Danas će to mnogima izgledati kao mana, ali pre četvrt veka to se još uvek ubrajalo u vrline. Šuvar i Milošević su se u stvari razišli na pitanju svih pitanja – Kosovu. Kao zadržti Jugosloven, Šuvar je ostao ubeđen da se kosovski Albanci mogu integrisati u Jugoslaviju i da ih ne treba po svaku cenu i na silu stavljati pod kapu Srbije. Za Miloševića, koji je svoj uspon ostvario upravo na pitanju Kosova, takav stav je predstavljao pravu jeres.

Sukob između njih dvojice nije se mogao izbeći, ali on je skoro pola godine tretiran kao sukob lične prirode, iako je bilo jasno da su u pitanju mnogo ozbiljniji razlozi i mnogo dublje stvari. Što je to bilo tako treba ponajviše zahvaliti uzdržanosti ostalih predstavnika Hrvatske u Predsedništvu – Ivica Račana i Stanka Stojčevića* – koji su se očigledno klonili sukoba sa Miloševićem i pokušavali da tobože obuzdaju ćudljivog Šuvara.

I dok su Srbi i Sloveni u saveznom partijskom vrhu međusobno uveliko ratovali, hrvatski predstavnici, osim

* Stanko Stojčević (1929–2006) – Srbin iz Hrvatske, od 1986. do 1989. bio predsednik CK SK Hrvatske i član Predsedništva CK SKJ.

Šuvara, taj rat su uglavnom mirno posmatrali. Šuvar se, očigledno, zbog takve uzdržanosti Račana i Stojčevića, osećao kao na brisanom prostoru, pa je pokušavao da svoje nesuglasice sa Miloševićem prebaci na širi teren. Tako je jednom prilikom na sednici Predsedništva otvoreno rekao da preći otvaranje sukoba između partijskih rukovodstava Srbije i Hrvatske, na šta je Stojčević reagovao odlučnim demantijem.

Ali nije trebalo dugo čekati da taj sukob izbije na površinu. U pripremama za XX sednicu CK SKJ, koja je trebalo da doprinese konačnom raščišćavanju u federalnom partijskom vrhu, krajem januara 1989. godine iz Zagreba stižu prvi znaci da na dnevni red dolazi i sukob između Srbije i Hrvatske. Partijsko rukovodstvo Hrvatske je, naime, žestoko napalo Miloševićevu politiku. Samo jedan dan posle tog napada Milošević i Stojčević su imali priliku da se sretnu „oči u oči“ na sednici federalnog partijskog predsedništva 24. januara 1989. Milošević je tada Stojčeviću rekao: „Predsedniče, ne smemo dozvoliti da se Srbija i Hrvatska svađaju.“ Milošević očigledno nije želeo dva fronta – protiv Slovenije i Hrvatske i pokušavao je da to izbegne po svaku cenu. Ali već je bilo kasno.

Otvaranju novog fronta najviše se svakako obradovao Kučan jer sada će, bar za neko vreme, teret borbe sa Slovenije biti prenet na Hrvatsku, ili bar podeljen. Istog dana kada je Milošević pokušavao da ubedi Stojčevića da Srbija i Hrvatska „ne treba da se svađaju“, Kučan je sebi mogao da dopusti opuštanje, pričajući po kuloarima i u pauzama sednice dva otrovna vica na Miloševićev račun, u kojima je poenta da su Gebels i Staljin Miloševići šegrti. Dok ih Kučan priča sa dečakim uživanjem, neko ga pita zašto ih ne ispriča i Miloševiću. Kučan tobože ozbiljno odgovara: „Jesam, ispričao sam i njemu, ali on ih izgleda nije razumeo jer se uopšte

nije nasmejao.“ Sada se po foajeima oko dvorane za sednice ispaljuju nove salve smeha na ovaj Kučanov šeretluk.

Ali u dvorani, upravo tog dana, najmanje razloga za smeh imao je Šuvar, uprkos otvaranju fronta u Hrvatskoj. Na dnevnom redu je, naime, bio njegov referat za XX sednicu, koji su članovi Predsedništva iz Srbije doslovno „rasturili“. Kritika ponuđenog referata iskorišćena je da se na Šuvarov račun još mnogo toga kaže i dosoli, ali ovog puta su uz Šuvara čvrsto stali i Račan i Stojčević.

Milošević je svakako predosetio da se otvaranjem „hrvatskog fronta“ odnos snaga remeti i da to predstavlja pretnju srpskim stavovima. Nije slučajno što je upravo na toj sednici upozorio da u federaciji „nijedan deo ili koalicija ne mogu nametati rešenja nekom drugom delu, ni preglasavanjem ni glasačkim mašinerijama“. Pošto se čuvao da uđe u otvoren sukob sa Hrvatima, Miloševiću je odgovaralo da se ta borba vodi preko Šuvara, pa je i na toj sednici Šuvar od srpske strane označen kao glavni krivac za sve. Ali Šuvar je sada osokoljen i njegovo uzvraćanje udaraca sve manje predstavlja ličnu odbranu, sve više je to prenošenje borbe na široki teren međurepubličkih odnosa. Tako je toga dana Šuvar uzvratio udarac optuživši drugu stranu da priprema puč na XX sednici, a kao krunski argument je parafrazirao krilaticu koja se tih dana širila Srbijom da je „igra počela“ i da „moraju otići svi oni koji su posvađali naše narode“.

Koliko su ovi dani na isteku januara 1989. bili dramatični pokazuje i činjenica da je tadašnji predsednik Predsedništva SFRJ Raif Dizdarević* iznenada došao na poslednji sastanak članova partijskog predsedništva, uoči XX sednice CK SKJ, i na zatvorenom sastanku, čak bez prisustva izvršnih

* Raif Dizdarević (1926) – politički funkcioner iz BiH, član Predsedništva SFRJ, od 1988. do 1989. predsednik Predsedništva SRFJ.

sekretara, informisao o situaciji u zemlji, za koju je rekao da je krajnje kritična i da se zbog toga za XX sednicu preduzimaju posebne mere obezbeđenja. Armija je stavljena u prvi stepen pripravnosti, a zgrada Savezne skupštine, u kojoj treba da se održi sednica, biće sve vreme pod pravom vojnom blokadom.

Milošević se prvi usprotivio ovakvoj dramtizaciji, smatrajući da su takve mere nepotrebne, ali XX sednica CK SKJ ipak je održana pod posebnim režimom bezbednosti. Čitava Kosovska ulica bila je zatvorena za saobraćaj, a u zgradi Skupštine dežurali su ljudi iz vojne bezbednosti, doduše u civilnim odelima. U policiju se izgleda više nije verovalo, a tome su svakako doprineli događaji u Crnoj Gori, kada policija nije uspela da se suprotstavi mitingašima, a kasnije je ustanovljeno da je u samoj policiji došlo do raskola.

Miloševiću je za XX sednicu više nego ikada bila potrebna glasačka mašina, pa je zbog toga na sve načine pokušavao da upražnjena mesta bivših članova iz Vojvodine u Centralnom komitetu popuni pre sednice. Druga strana je to pokušavala na svaki način da osujeti, pozivajući se na statutarne norme, pa se Miloševiću omaklo: „Ma hajde da mi to sami rešimo bez statutarne zavrzlama.“ Ali sada Stojčević uzvraća: „Puna su nam usta demokracije, a onda navijamo da se preskoči statutarne postupak. Ja ne mogu davati suglasnost bez Predsjedništva CK Hrvatske.“ Milošević se opet zaletio: „Pa pozovi ih telefonom i pitaj ih!“ Stojčević ovakvu priliku ne propušta: „Članovi našeg Predsjedništva ne sjede pored telefona čekajući da ih ja pozovem.“

Javnost tadašnje Jugoslavije, zasićena brojnim sednicama partijskog vrha koje ništa ne rešavaju, propratila je XX sednicu CK SKJ prilično ravnodušno. Danas, sa ove vremenske distance, slobodno se može reći da je ova sednica

nepravедno zapostavljena. Za razliku od domaće javnosti, svetska štampa je osetila da se radi o presudnom trenutku jer je ova sednica zapravo označila definitivnu razlaz republičkih partijskih vrhuški i, što je najvažnije, svima je bilo jasno da povratka više nema. Svi pokušaji činjeni u narednih godinu dana, sve do neuspelog vanrednog XIV kongresa, predstavljali su praktično samo formalno otaljavanje posla. Jer na XX sednici CK SKJ sve posvađane strane kao da su konačno digle ruke od Jugoslavije i od njenog Saveza komunista. U preostalih godinu dana, koliko je ostalo i do formalnog raspada Saveza komunista, najmanje je činjeno na njegovom spasavanju. Sve snage su bile usmerene na zauzimanje što boljih pozicija i na ono što sledi posle formalnog raspada.

Londonski *Tajms* već posle prvog dana rada XX sednice piše: „Srpskom bloku, kojem su se pridružili i Makedonci, suprotstavlja se blok Hrvata, Slovenaca i bosanskih Muslimana, na koje se oslanjaju Albanci sa Kosova. Nakon Miloševićeve 'pobede' u Crnoj Gori postignuta je približna ravnoteža u odnosu političkih snaga u najvišim organima države i partije...“

A *Gardijan* konstatuje: „Jugoslovenski komunisti danas se postrojavaju duž podele sever–jug, u kojoj su severne, prosperitetnije republike Hrvatska i Slovenija zajedno, možda ne toliko u podršci Stipi Šuvaru, koliko uplašene i suprotstavljene Slobodanu Miloševiću i manje razvijenim regijama Srbije, Makedonije i Crne Gore.“

Ali „šlager“ u stranoj štampi je rečenica koju je prvog dana sednice izgovorio tada prvi čovek Partije u armiji admiral Petar Šimić*: „Pripadnici JNA će se svim snagama

* Petar Šimić (1932–1990) – Hrvat iz BiH, admiral i visoki partijski funkcioner.

i svim sredstvima suprotstaviti bilo kome ko hazardira sa tekovinama NOB-a i socijalističke revolucije. Ako je neko već proglasio bitku za Jugoslaviju, ona se neće voditi bez JNA.“ Šimiću će se sutradan pridružiti i Slovenac, admiral Stane Brovet*, što je na trenutak davalo privid da u armiji, za razliku od Partije, postoji jedinstvo. Ali strani analitičari ipak posle prvog dana sednice zaključuju da je plenum podeljen i nesposoban da nađe kompromis i da izjave partijskih vođa znače objavu rata.

Rimska *Republika* piše: „Neprijateljstva su počela odmah, bez mnogo popuštanja formalizmu. Šuvar je odbio da podnese ostavku i isključio mogućnost održavanja vanrednog kongresa. Milošević mu je odgovorio preteći uličnim demonstracijama. Veliki sukob u vrhu komunističke partije, verovatno najdramatičniji u istoriji zemlje, imao je dakle agresivan i borben početak.“

Ali vratimo se upozorenjima armije. Tim povodom londonski *Dejli telegraf* je napisao: „Jugoslovenska armija dala je juče do znanja da je spremna da upotrebi silu da bi sprečila da žestoka bitka za vlast i međunacionalni nemiri pocepaju zemlju.“ List ističe da je admiral Šimić zapretio da se bitka za Jugoslaviju neće voditi bez JNA i zaključuje: „Pretnja se vidi kao najsnažnije saopštenje namera vojske u jeku krize i podudara se sa opštom bezbednosnom pripravnošću oko Beograda.“ A *Tajms* ističe: „Strah od građanskog rata oglasio se juče u Jugoslaviji, nakon što je jedan vojni vođa rekao da armijske snage mogu biti upotrebljene da smire nacionalne nemire.“

Evo šta piše još jedan britanski list, *Independent*: „Armij-ski šefovi izložili su juče najoštrije upozorenje komunističkoj

* Stane Brovet (1930–2007) – od 1988. do 1992. bio zamenik saveznog ministra odbrane, posle raspada Jugoslavije ostao da živi u Beogradu.

partiji da prepucavanje između vođa šest jugoslovenskih republika neće više biti tolerisano“ List dodaje da je u nekim delovima zemlje situacija već izmakla kontroli i počela da vodi u kaos i zaključuje da je armija dala signal „srpskom partijskom vođi Slobodanu Miloševiću“ da neće podržati „njegov agresivni pritisak na federalno partijsko rukovodstvo“, ali ni „liberalizaciju politike u Sloveniji“. Zanimljivo je da list od jugoslovenskih zvaničnika nezvanično saznaje „da su armijski šefovi lično naredili Miloševiću da ohladi svoju retoriku“.

Nemački *Zidojče cajtung* javlja da „u političkoj borbi koja potresa zemlju JNA nije neutralna snaga koja je zabrinuta za celinu, već je svojevrсна partija“. List dalje piše: „Generalski kadar ima kasnostaljinistički pečat, što je takođe zajedničko sa Miloševićem, samo što on uspeva dobro da ga prikrije. Da armija izvrši udar, Jugoslavija bi na kratko vreme zapala u nepokretnost, a zatim bi se raspala.“

Očito je da nisu svi bili dobri proroci, ali da su strani novinari videli ipak dalje od naših to je nesumnjivo.

Kada se danas osvrne na te godine i stvari posmatraju kroz prizmu krvavog rata koji se vodio na prostorima Jugoslavije, lako je uočiti da su sukobi u jugoslovenskom partijskom vrhu predodredili i označili dalji tok događaja. Definitivni razlaz na XX sednici CK SKJ, krajem januara 1989, nekima je sigurno pomogao da se u narednim mesecima što bolje pripreme i za formalni raspad Jugoslavije. Drugi su se pak uljuljkivali u iluziji da još nije sve gotovo i izgubljeno, da se komunizam može i mora spasavati, makar samo u svojoj republici i svojoj naciji.

U februaru te godine u Ljubljani je objavljena program-ska izjava Socijaldemokratskog saveza Slovenije, u kojoj se kaže da će se ovaj savez zalagati za parlamentarni sistem u

kome će moći da se kandiduju predstavnici raznih političkih stranaka jer Savez ne veruje u nestranačku demokratiju. Isto tako, ovaj savez najavljuje da će se zalagati za ukidanje koncepta integralnog samoupravljanja i društvene svojine. Iako je izjava Socijaldemokratskog saveza dosta obazriva, ipak ne ostavlja prostora za nagađanje. U pitanju je zalaganje za višepartizam i tržišnu privredu, za postepeno reduciranje armije i njeno svodenje na brojčano mali, profesionalizovani odbrambeni vojni aparat. Slovenački socijaldemokrati ne okreću leđa Jugoslaviji, ali insistiraju na takvom zajedništvu „u kojem će do punog izražaja doći sve različitosti i razvojne potrebe republika, u skladu sa njihovim vlastitim mogućnostima, kreativnošću i kulturnom tradicijom“. Ukratko: puni suverenitet svim republikama, uz labavo zajedništvo.

Danas program slovenačkog socijaldemokratskog saveza deluje sasvim bezazleno, čak i konstruktivno s aspekta očuvanja bilo kakve Jugoslavije, ali u ono vreme, 1989. godine, predstavljao je veliki izazov koji mnogi u Jugoslaviji nisu bili u stanju da razumeju, a još manje prihvate. Zato je dobrodošao svima onima koji su ukazivali da se u Sloveniji „odigravaju procesi koji su protiv načela samoupravnog socijalizma i suprotni programu SKJ“. Dakle, svaka pomisao na višepartijski sistem bivala je tada proskribovana i unapred osuđivana.

Ako je kasnije Milan Kučan u Sloveniji slavljn kao čovek koji je slovenačkom narodu doneo ne samo vlastitu državu već i zapadnu demokratiju, onda bi trebalo podsetiti da je i on, bar tada, bio jedan od zastupnika ideje o jednostranačkom pluralizmu. Pojava ideja koje nudi Socijaldemokratski savez zbog toga je predstavljala izazov ne samo za ostale u Jugoslaviji već i za samog Kučana i njegove komuniste. Ali on je, za razliku od drugih, na vreme shvatio da za čitav

komunistički blok u Evropi dolaze nova vremena kojima se treba prilagoditi, čime je pokazao da je političar koji ume da gleda unapred. Da su kojim slučajem i drugi u Jugoslaviji to bili u stanju, možda bi stvari krenule sasvim drugim tokom.

Bilo kako bilo, ofanziva s druge strane nije izostala. Partijski čistunci su se tih dana javljali da dokažu kako je u nekim jugoslovenskim republikama na delu restauracija kapitalizma i kako treba sve učiniti da se tome stane na put. Zasedaju tzv. idejne komisije, čiji osnovni cilj nije iznalaženje eventualno novih puteva transformacije sklerotične partije komunista, već u prvom redu očuvanje stečenih pozicija, makar i po cenu vraćanja na staro i prevaziđeno. U tom pogledu najrevnosnija je Ideološka komisija Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda, na čelu sa predsednikom Mirjanom Marković*. Sednica ove komisije održana 7. februara 1989. predstavljala je pravi izazov za sve one koji su jedva čekali dokaz da je u Srbiji na sceni svojevrсна restauracija staljinizma.

I tako je opet došlo do pat-pozicije. U Srbiji su jedva dočekali da zbog pojave Socijaldemokratskog saveza optuže Sloveniju, na drugoj strani sednica Ideološke komisije Gradskog komiteta Beograda trebalo je da posluži drugima u Jugoslaviji da dokažu kuda ide Srbija. Očekivanja i jednih i drugih bila su izneverena i svako je ostao na svome. No zadržimo se malo na sednici beogradske idejne komisije, na kojoj je Mirjana Marković, između ostalog rekla: „Mitinzi su u ovom času uticajniji čak i od Saveza komunista. Organizacija je u krizi, mitinzi su u naponu. Njihova mobilizatorska

* Mirjana Marković (1942) – profesorka Beogradskog univerziteta, predsednica Ideološke komisije Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda, posle raspada Jugoslavije osnivač i lider političke partije Jugoslovenska leвица, supruga Slobodana Miloševića.

sposobnost proističe iz činjenice što se na njima mogu rešiti aktuelni i krupni problemi.“

Odjek sednice ideološke komisije beogradskih komunističara bio je, prema očekivanju, zaista impozantan, ali u negativnom smislu. Osim štampe u Srbiji i Crnoj Gori, glasila u Hrvatskoj i Sloveniji dočekala su stavove sa ove sednice kao otvorenu pretnju demokratiji. Zagrebački *Vjesnik* je to nazvao „kineskim sindromom na domaći način“ i upozorio da koncept izlaska iz krize koji nude komunisti Beograda „još jednom vodi u balkanizaciju našeg prostora“. A ljubljansko *Delo* upozorava da je na toj sednici „definitivno lansirana ideja o nekakvoj jugoslovenskoj kulturnoj revoluciji, tj. o velikom preuređenju države prema uzoru potpunog bezakonja i prema receptu koji može da dovede samo do terora“. Podsećajući da je glavni govornik na beogradskoj sednici bila Mirjana Marković, supruga Slobodana Miloševića, komentator ljubljanskog lista konstatuje da „verovatno nema nikakve sumnje da barem jedan od uzroka leži u saznanju da u srpskom pokretu zapinje i da se od stagnacije (a time i od rasula) može da zaštiti samo novom nasilnom politizacijom“.

Ipak, ljubljanski list ne gubi nadu i izražava verovanje da se „ova zbivanja još mogu zaustaviti, pogotovo ako se jasno kaže šta je šta u današnjoj srpskoj politici. To je utoliko lakše jer se fizionomija srpske kulturne revolucije zaista može posve razaznati: mase su krajnje politizovane, legitimne institucije padaju, kod kadrovske obnove dolaze na površinu ljudi najsumnjivijih moralnih i političkih kvaliteta...“

Vjesnik očigledno oseća potrebu da se još jednom osvrne na beogradsku idejnu sednicu, pa u drugom komentaru piše: „Nastavak političke kampanje sada već definitivno svjedoči da je na djelu sukob između jedne agresivne političke linije

koju predvodi sadašnje rukovodstvo srpske partije i koja budući jugoslavenski identitet vidi isključivo po mjeri vlastitih interesa i, s druge strane, političke linije koja prevladava na bosansko-hercegovačkoj, hrvatskoj i slovenskoj sceni – upravo tim redosledom i tako stupnjevanom odlučnošću – i koja sve otvorenije poručuje da, prvo, sukobe ne želi, ali da je u slučaju njihova smišljena iznuđivanja takva Jugoslavija – ne zanima.“

Dve i po godine pre konačnog raspada Jugoslavije, ovo je prvo otvoreno i javno spominjanje takve mogućnosti, iz čega bi se moglo zaključiti da je ulaskom u optičaj varijante o raspadu Jugoslavije tada verovatno počela i priprema za takvu eventualnost. Ako se tome doda da je autor gorecitirane poruke jedan od kasnije vodećih Tuđmanovih propagandista Hidajet Bišćević, onda bi i zaključak o programiranosti ove poruke bio sasvim moguć.

Francuski radio (RFI) nastoji da u prikazu idejne sednice beogradskih komunističara bude što informativniji, ali u zaključku je sasvim jasan: „Ako ovo što je izložila beogradska idejna komisija predstavlja ideološki kredo srpske partije, onda nema mnogo izgleda da se u Jugoslaviji postigne stvarna saglasnost oko bilo koje od najavljenih reformi.“

Period koji je usledio neposredno posle XX sednice CK SKJ bio je dosta miran. Ali to je bilo kratkotrajno zatišje koje se koristi za pregrupisanje snaga i pripremanje novih udara. Za to vreme strani analitičari pokušavaju da nađu prave odgovore na pitanje šta se to dešava u Jugoslaviji i kako će sve to da se završi. Bečki *Prese*, pod naslovom *Kako je Jugoslavija mogla tako duboko da potone*, piše da je Jugoslavija „živela dobro dok je mogla da koristi promenljivu politiku između Istoka i Zapada jer je izvrsno unovčavala strateški položaj nesvrstane zemlje između dva lagera, ali

takve mogućnosti posle opšteg popuštanja između Istoka i Zapada sada su sve manje.“

Radio *Glas Amerike* objavljuje mišljenje poznatog stručnjaka londonskog časopisa *Economist* Krisa Cvijića, koji smatra da je ideja o osnivanju Socijaldemokratskog saveza Slovenije „vrlo važan događaj koji pokazuje da Slovenija dalje napreduje u pravcu stvaranja višepartijskog sistema“ i da nije reč o „izolovanoj pojavi“. Cvijić ocenjuje da se „dve polovine Jugoslavije razvijaju drugačijim tempom“ i sada je pitanje da li će se pluralizam razviti „na jedan skladan način, da li će partija uspeti da zadrži neku poziciju ili će se putem burnih promena i socijalnih nemira naći apsolutno izgurana s vlasti.“

Bosna i Hercegovina je tih dana još uvek samo potencijalna pretnja koja će se tri godine kasnije pretvoriti u pakao građanskog rata. Kosovo je, međutim, na početku 1989. godine predstavljalo najopasnije žarište, kroz koje su se prelamali gotovo svi aspekti jugoslovenske krize. Sve ono što je tih dana potresalo Jugoslaviju i njene podeljene republike imalo je svoje polazište u kosovskoj krizi, koja je upravo tih dana dostizala kulminaciju. Rudari Starog trga u Trepči danima štrajkuju i odbijaju da izađu iz jame, što u svetskom javnom mnjenju izaziva oštre osude vlasti u Srbiji. Ovaj kosovski štrajk povod je novih podela i teških svađa u jugoslovenskom partijskom vrhu, što će kulminirati na zatvorenoj vanrednoj sednici Predsedništva CK SKJ u nedelju 26. februara 1989. godine. Paralelno sa tokom ove sednice jugoslovenskog partijskog vrha, neprekidno zaseda i državno predsedništvo i tako se, na nekoliko stotina metara rastojanja, u zgradama Centralnog komiteta na Ušću i Palate federacije, lome koplja zbog izazova kosovskih rudara, dok čitav svet s neskrivenom pažnjom očekuje ishod.

Kada je Stipe Šušvar na samom početku vanredne sednice Predsedništva CK SKJ obavestio da je na Kosovo upućeno milicijsko pojačanje i da je 52. korpus JNA spreman da uđe na teritoriju ove pokrajine, bilo je jasno da se kosovska drama opasno približila radikalnom rešenju, čije posledice mogu biti još opasnije. Trebalo je nekoliko sati rasprave da bi se razmotrile sve mogućnosti kako bi se rudari Starog trga privoleli da izađu iz jame, ali čitava ta rasprava bila je samo fasada za ono što će tek uslediti. Jer iza svega je tinjala tiha vatra sukoba između Slovenije i Srbije zbog različitog gledanja na ono što se na Kosovu tog časa događa.

Saopštenje iz Slovenije koje je dan ranije upućeno javnosti nedvosmisleno daje za pravo kosovskim rudarima i teško optužuje politiku srpskih vlasti. Sada, tu na sednici, u početku zaobilazno, a onda sve direktnije i snažnije, rasprava napušta onu liniju koja bi trebalo da donese spasonosno rešenje i sve više skreće na pitanje – ko je kriv za sve ovo što se poslednjih dana na Kosovu događa. Tadašnji šef kosovskih komunista Rahman Morina* konačno je dao šlagvort da se na stvar pređe direktnije, rekavši da će posle izlaska rudara iz jame biti potrebno utvrditi ko je stajao iza ovog štrajka i ko je unosio konfuziju u čitav slučaj i doprineo pogoršavanju situacije, umesto njenom smirivanju.

Slobodan Milošević je dočekaao Morinino pitanje i tada otvorio karte. Prvo je upozorio da je ključna stvar činjenica da su ovaj štrajk rudara i podrška koju oni dobijaju iz same Jugoslavije „suprotstavljanje politici Saveza komunista i nastojanje da se zadrži politika koja je do ovog i dovela“. Po Miloševiću to je, dakle, neprijateljska politika koja se

* Rahman Morina (1943–1990) – albanski političar sa Kosova, predsednik Predsedništva Pokrajinskog komiteta Saveza komunista Kosova, Miloševićev sledbenik i čovek od poverenja.

sprovodi bezdušno i koja ne preza ni od ugrožavanja života i zdravlja rudara. Posle toga je Milošević izgovorio ono što je dalji tok ove sednice usmerilo samo u jednom pravcu – u bespoštednu svađu između predstavnika Srbije i Slovenije. Dakle, povodom slovenačkog saopštenja kojim se podržava štrajk rudara, Milošević je konačno dočekao da kaže: „Ovo što je došlo iz Slovenije jeste udarac u leđa čitavom SKJ, i takav neprijateljski gest još nije zabeležen. Zbog toga ćemo o ovome još morati da razgovaramo jer to stalno stavljanje klipova u točkove jedan je od glavnih razloga što nam je stanje na Kosovu ovakvo i što može dovesti do potpunog iseljavanja Srba i Crnogoraca. Sada je valjda svima jasno zbog čega ni osam godina posle kontrarevolucije* stanje na Kosovu ne može da se sredi!“

Posle ovih reči nastao je muk. Svi očekuju da se javi Milan Kučan, ali se javlja „rezervni“ čovek Boris Mužević, donekadni izvršni sekretar, a posle ostavke Franca Šetinca** član Predsedništva. Prvo izokola, a zatim sve direktnije, da bi konačno jasno upozorio: „To što Slobodan Milošević kaže nije samo njegov problem, već može biti, nažalost, problem čitave Jugoslavije.“ Milošević je na to dobacio: „Ovo je očigledan primer da postoje suprotna gledanja na Kosovo od zvanično usaglašenih.“ Tu je Mužević izgubio nerve i izručio sve što je mislio: „Bio sam zaprepašćen ovim što je Milošević izgovorio. Poslednji koji je takve reči izgovorio bio je Staljin. Bilo bi dobro da to izađe u javnosti pa da se vidi. Ako neko u Jugoslaviji misli da Slovenija stalno podmeće klipove, onda to mora i da argumentuje. Ako Slovenija pomaže kontrarevoluciju ulaganjima na Kosovu, onda se moramo razjasniti.

* Misli na pobunu kosovskih Albanaca 1981. godine.

** Franc Šetinc (1929) – visoki partijski funkcioner iz Slovenije koji je u oktobru 1988. podneo ostavku na članstvo u Predsedništvu CK SKJ.

Da li je ovo prebacivanje krivice na Sloveniju jedan u nizu alibija za vlastiti nerad i neodgovornost?“

Na Muževićeve reči reagovali su predstavnici Srbije i Makedonac Milan Pančevski*, ali je direktno odgovorio tek Dušan Čkrebić** upozorenjem da se „akcijama iz Slovenije nepovratno produbljuje jaz između Srbije i Slovenije“. Sada je, dakle, na dnevnom redu, umesto Kosova, sukob između Srbije i Slovenije. Milan Kučan je u međuvremenu nekoliko puta izlazio iz dvorane za sednice, a u jednoj od pauza je vrlo glasno komentarisao „podmetanje klipova u točkove“, rekavši da je sada sasvim jasno da se sa ovakvim srpskim rukovodstvom u Jugoslaviji ništa ne može rešiti jer i rečnik „njihovog vođe“ pokazuje da ne samo da nema ništa od željenih reformi već preti opasnost od vraćanja u najcrnji boljševizam.

Već je bilo kasno, nedelja je prelazila u ponedeljak. Sednici se ne vidi kraj. Kučan žuri u Ljubljanu, Šušvar u Osijek, na susret sa šefom mađarske partije Karoljom Grosom, koji je zakazan za ponedeljak u živopisnom dvorcu Tikveš, u Beljskoj šumi. Razilaze se sa sednice a da o Kosovu ništa nije rešeno izuzev, kao i obično, bledog i nejasnog saopštenja za javnost. I dok šefovi mađarske i jugoslovenske komunističke partije, koje će za nepunu godinu dana biti oduvane sa političkih pozornica obe zemlje, dogovaraju „oblike dalje saradnje“ u predivnom ambijentu koji nagoveštava dolazak proleća, tu nadomak Osijeka, koji će za dve godine biti potresan artiljerijskim granatama, u Ljubljani preko

* Milan Pančevski (1935) – politički funkcioner iz Makedonije, član Predsedništva CK SKJ, poslednji predsednik Predsedništva pred raspad SKJ.

** Dušan Čkrebić (1927) – srpski političar, visoki državni i partijski funkcioner, član Predsedništva CK SKJ, Miloševićev sledbenik i desna ruka u federalnom partijskom rukovodstvu.

dvadeset slovenačkih organizacija, saveza i društava izdaje saopštenje koje počinje rečima: „Zbivanja poslednjih dana na Kosovu do kraja su otvorila oči svakome ko je još sumnjao u to kuda vodi politika međunacionalnog zaoštavanja i traganja za neprijateljima: u tragične samoubilačke oblike protesta, koji su sami najbolji dokaz da komunikacija više nije moguća, i na kraju u vanredno stanje.“

Te večeri kada se Šušar, zadovoljan „plodnim razgovorima“ sa Grosom, vraća u svoj beogradski kabinet, na televizijskim ekranima širom Srbije prenosi se slika iz Cankarjevog doma u Ljubljani, u kome Milan Kučan otvoreno pred celim svetom izgovara ono što je propustio da kaže dan ranije na vanrednoj sednici Predsedništva CK SKJ. Tako je Kosovo konačno „razdružilo“ Sloveniju i Srbiju. Na odgovor iz Beograda nije trebalo dugo čekati. Još Kučan nije sišao sa televizijskih ekrana, a aktivisti širom Beograda i Srbije su se rastrčali po svojim organizacijama obavestavajući narod i članstvo da sutradan svi neizostavno dođu pred Saveznu skupštinu na miting podrške srpskom rukovodstvu i, još više, protesta protiv slovenačke politike i svih onih u Jugoslaviji koji je slede.

Od ranog jutra tog sunčanog utorka 28. februara 1989. kolone građana, đaka i studenata sa zastavama hitaju prema Skupštini, a Šušar sa prozora svog kabineta na petnaestom spratu zgrade pored Ušća, nervozno grickajući svoju mušticu, posmatra nepreglednu masu koja se preko savskog mosta kreće ka centru grada. Predstoji još jedna vanredna sednica Predsedništva CK SKJ, još jedna neprospavana noć puna neizvesnosti. I dok stotine hiljada ljudi demonstriraju pred zgradom Savezne skupštine, na šesnaestom spratu zgrade CK SKJ zaseda savezno partijsko predsedništvo, čije

saopštenje treba da umiri masu i doprinese da se ljudi na miru razidu svojim kućama.

Nad Beogradom je već noć, a na dva kraja grada vodi se bitka nerava. Na šesnaestom spratu zgrade CK SKJ partijsko predsedništvo pokušava da formuliše stavove i poruke ljudima koji u hladnoj noći stoje pred Skupštinom, a najuporniji demonstranti odbijaju da se razidu dok ne dobiju garancije da su njihovi zahtevi prihvaćeni. U jednom *Tanjugovom* „flešu“, među mnogima koji su tog dana emitovani, kaže se: „Okupljeni radnici, studenti i građani ispred skupštinskog zdanja očekivali su oko 19 časova saopštenje i odgovor Predsedništva CK SKJ na njihove zahteve. Do tog vremena, međutim, nije stigla nikakva informacija. To je, uz umor i gotovo neprekidno višečasovno stajanje, pojačalo nervozu među oko dvadeset pet hiljada upornih učesnika mitinga, koji su do ovog trenutka ostali na skupštinskom platou. Sve češće se čuju zvižduci i uzvici negodovanja.“

I dok pred Skupštinom vri, savezni partijski vrh vodi bespoštedni rat oko svake reči saopštenja koje demonstranti pred Skupštinom očekuju. Posle niza neuspešnih pokušaja da se među raznim tekstovima, koji su za tu priliku pripremljeni, pronađu formulacije koje će sve zadovoljiti, Predsedništvo odlučuje da ovlasti lično Slobodana Miloševića da on formuliše pet tačaka saopštenja koje treba da umire okupljene pred Skupštinom. A u toku čitavog dana pred Skupštinom su se ređali mnogi govornici, među njima i oficijelni predsednik savezne države Raif Dizdarević, ali i on je, kao i govornici pre njega, bio ispraćen negodovanjem i zvižducima. Već tada je bilo jasno da nikakvo saopštenje neće pomoći da se okupljeni narod razide dok im se lično ne obrati onaj koji ih je i okupio – Slobodan Milošević.